

MINEVANJE, SPREMINJANJE, OSTAJANJE

Ljudje smo, kot pravijo v Istri, iz kamna, iz zemlje, a tudi iz zvezd. Ta lepa misel mi zveni v minljivosti časa, v begotnosti dni, v minevanju nas in naših dragih kot blagovest, skoraj kot rešnja milost. Res: smo iz ila in kamna, trdi in zemeljski, iz zemlje za zemljo, a vendar tudi iz zvezd. Iz tistih, ki ne ugašajo, ki so daljne in večne in vendar kot večno upanje človeku zmeraj neskončno blizu. Kot bi hotele s svojo svetlobo in s svojo milino pripovedovati nikoli končano zgodbo o dveh polih našega bivanja: o telesu in o duši, o minljivem in večnem. Zvezde so sanjski del človekovega bitja, svetel ogorek, položen v vsakega kot vest in kot kažipot za pot od izvira do izliva.

Ta pot je, najsi jo obračamo tako ali drugače, zapisana lepemu in bridkemu Prešernovemu verzu, tistemu iz znamenite štirivrstičnice: Kar je, beži.

Begotno, bežno, hip v večnosti je naše nehanje in pehanje pod zvezdami od krsta do krste. Dnevi in tedni in leta nam uhajajo med prsti, poti se krajšajo, v zavest vse bolj sili spremljevalka vsega živega – smrt, pa najsi jo srečujemo na križpotjih sovraštva in vojn ali v zakotju bolezni, med znanci ali tujci, sega med nas in večja drugo polovico sveta onstran, tam, kjer je večina. Tako je bilo, je in bo. Ali kot pravi Oton: Živeti – umreti je usoda naša ...

A vrnimo se k zvezdam!

Spominjam se, kako sem nekoč davno, v rani mladosti, ko sem komaj zakoračil bos krog in krog male vasi nekje na Dolenjskem, prvič slišal o zvezdah, kjer so tisti, ki so umrli. Tedaj sem prvič slišal tudi trdo, rezko in neumljivo čudno besedo – smrt. Dotlej mi je bila neznana, ali me je le ponevedoma tako mimogrede in nezavedno srečala, ne da bi me oplazila in prizadela. Bilo je, ko je poginil recimo zajček in mu ni nič zvonilo, bilo je, ko smo klali prašiča, a to ni bila smrt, to so bile koline. Tedaj, v mojem petem letu, pa se je smrt pojavila drugače, grdo in grobo: vzela mi je dobro teto Micko in njeno darežljivost. Prišla je smrt, kot sem jo jaz videl, z jokom in tekanjem od vrat k postelji bolnice, kjer je bilo vse od nje do blazine in rjuh belo, pepelnato belo. Potem je stopila čez prag z duhovnikom in molitvami, vsi domači smo se gnetli zunaj in ponavljali za nekom dele rožnega venca, potem pa so gospod odšli, a smrt je ostala v hiši. Teta Micka je postala še bolj bela in čisto tiha, nič več ni hropla ne stokala, nič prosila, nič gledala: zatisnili so ji oči, sklenili roke na prsih, nas otročaje pa zapodili ven v naše bosonoge dni in nerazumljive misli, kaj se je zgodilo in kdo je tisti, ki mi je vzel darežljivo teto. – Smrt?

Mnogo dni potem, ko sem že pozabil na rože, jok, pogreb in jamo, sem vprašal mamo: Kje je zdaj teta Micka? In dobil sem odgovor, ki ga še zdaj ponavljam in ki je tolažljiv: Tam gori na tisti zvezdi.

Tako zveni še danes kakor rek in kakor molitev za pokojno mamo podoben stavek tolažbe: Mrtvi postajajo zvezde.

Ta jesenski tihi čas, ko je vse zunaj nas zaznamovano s prehajanjem v počitek, ko se bližajo novembrski prazniki, je kakor podoba starih slik žlahtnih mojstrov: neke davne podobe se svetijo, kakor polznani obrazi pred nami, obrazi so ožarjeni z milino spreminjanja in spominjanja, gledamo se in se pravzaprav ne vidimo; le v sebi vemo, da so tudi ti na teh slikah bili, enako bili kakor mi, da so odšli, stopili iz govora v molk, da bi nam spet iz tega svojega onstranskega molka govorili ne

o minevanju, a o večnosti. Tako je ta čas čas premišljevanja o begu naših dni in o povezanosti z njimi, ki so bili pred nami in morebiti še bivajo v nas. O njih, ki so umrli in postali zvezde in nam sijejo v naš, nikoli dovolj svetli dan.

Tako zmeraj znova mislim in sem sam v sebi tudi trdno prepričan, da je smrt – rodovitna. Da ustvarja tiho, nevidno, a neskončno trdno vez med živimi in mrtvimi, da živi ne moremo brez mrtvih. Več: da sije sila življenja kakor svetloba iz groba mrtvih, da smo z njo ožarjeni za svoje potovanje za njimi, a tudi, da so v tej svetlobi neskončno bolj vidne zablode in stranpoti sveta, naša sebičnost in naše zlo in da je zato v nas manj prostora za slabo in več hotenja k svetlemu. Tako minevanje ni izginjevanje. Tako odtekanje ni izrekanje za nič. Tako spreminjanje postaja samo večno prehajanje iz snovi v snov kakor večno pretakanje in nadaljevanje rodov. Človek nasprotuje smrti, se bori z njo, hoče biti samo in še in še živ, živ, živ, poln sredi življenja, potem pa se zave, da je tudi smrt del tega življenja, da je od vsega začetka z njim in jo sprejme. Ne kakor svoj poraz, a kot vhod skozi zadnji slavolok v svetlobo večnosti. K svojim dragim. K njim, ki ga čakajo. K zvezdam.

Kako dolgo sem hodil za svetlobo te misli! Kako sem se vračal v mladost k izreku o zvezdah, na katerih so naši mrtvi, kako sem potem grebel vase, da se je zganilo in prebudilo upanje: Mrtvi niso vsi mrtvi, mrtvi živijo v nas. Spominjamo se jih ali jih ponavljamo, a nikoli ni in ne sme biti, kakor da smo brez njih, kakor da smo zgolj mi, samozadostni v svojem puhlem napuhu; brez njih, mrtvih, smo mrtvi sami v sebi. Saj je tako preprosto: daljne zvezde sijejo v nas. S to svetlobo se začne tema črne smrti redčiti in se z zorenjem v srcu redči vse bolj in bolj, kakor da skoznjo sije blaga sinjina milosti. Potem se iz črne gmote groba zasveti luč kakor v nenavadnem, milosti polnem spreminjanju: Tako se molitev spreminja v pesem. Tako se temota spreminja v luč.

Ko to pišem, mi je naenkrat, kakor da razkrivam nekaj, kar je bilo zgolj moje, da iz kamrice srca, tiste najmanjše in najsvetejše, postavljam pred vse skrivano čudo: svojo hojo za rajnimi, svoje besedovanje z njimi, svoje življenje z njimi in njihovo sedanje onstransko bivanje v meni. Njihova bližina je dar, dragotina za vztrajanje v življenju, milina, ki lajša vse hudo, njihova beseda govor, ki ga ne zmore nobena pesem. Nekoč, kdovekdaj in kdovekje, bom tudi sam prestopil v ta govor in v to pesem in verjel, kakor verjamem danes, da tako mora biti in da je sij zvezd nekomu potreben.

Kako tudi ne! Moja teta Micka ostaja še naprej enako darežljiva in tudi jaz ji ostajam hvaležen in še zmeraj, morda zmeraj bolj, strmim v njeno zarjo. A tudi v tisto temno zarjo, ki je zašla v mojo pesem.

O tej temni zarji ostaja beseda v grlu. Kakor da jo zadržuje strah pred zadnjim Amen. A naj vseeno poskušam nadaljevati pisanje o tem, našem in mojem hudem. Pod zaglavjem, ki ima naslov molitve in prošnje: Gospod, usmili se.

Ta zgodba je namreč najbolj huda in najbolj slovenska. Je stara in zmeraj na novo rodovitna. Godi se v prostoru med upom in brezupom, med cagavostjo in hipno korajžo, med ničnostjo in videnjem nič, v temi, iz katere ni videti izhoda, v kruti osamljenosti na brvi med ne več biti in čemu biti. Zgodba, ki je grozljivo tukajšnja in že tudi onstran. Naša zgodba. Moja zgodba. Ime ji je slovensko samonasilje. Ali s podobnima paroma na parah sikajočih svinčenih esov: slovenski suicid, slovenski samomor.

Stopil sem v to zgodbo kakor ponevedoma še zelo mlad, še pobič, ko se nisem ne zavedal ne mogel zavedati, kaj to je, ko je bilo bolj kakor strela, ki trešči nekje zelo blizu, a misliš, da je zdaj za zmeraj mimo in da se tebe ne bo dotaknila. Treskala pa je kar naprej in vedno bliže.

Moji botri so vozili mrtve njene drage iz hoste in iz bolnišnice, ustreljene, zastrupljene, obešene ali pokončane od raka, od žganja, od žalostnega vicanja, od svoje, zadnji hip močne roke. Vidim jo, botro, stričevo ženo, zgubano, visoko, s črno ruto in črnimi kolobarji pod očmi, ki so gledale nekam daleč predse, v neusmiljeno nebo nad sabo in ponavljale za suhimi ustnicami, ki so žebrale počasi in zbrano: Žegnana si med ženami in žegan je sad tvojega telesa – Jezus ...

O, Jezus! je zavpila prvič in zvila roke. Potem so se ulile solze, tolažnice, in pokropile prvega sina, ki so ga pripeljali mrtvega iz hoste. Potem je bila v kratkem desetletju moča solz vse manjša, stok vse tišji, le gube v obrazu vse globlje in tiste lepe besede »gnade si polna, žegan je sad tvojega telesa« vse tišje, kot da vse manj verjame vanje; sadovi njenega telesa so usihali, umirali, ona je ostajala in iz neznanosti ji moči vztrajala. Le enkrat samkrat je poskušala še sama v vodo, a se ji ni posrečilo; odtlej je dokončno pozabila na svoj kratki hip spozabe in žvela kot živ spomenik za svojimi mrtvimi. Kot prisposoba trpljenja slovenske žene. Kot Lotov steber bolečine, vendar do konca potem nepremagana in neuklonljiva. Ko sem jo gledal v njeni starosti, sem pozabljal, kako svetle so bile nekoč njene roke, ko mi je, dečku, dajala suhih krljev iz kašče, pekla posebne štručke kruha zame in jih še tople mazala s tropincami. Videl sem samo še temna oblačila, temno, črno na njej in kot večno paradigmo življenja pri njej – delo, njeno vztrajnost pri motiki in molitvi. So se tako čvrsto zarasle rane, je bila milost pozabe tako velika, da je šla skoz vse hudo in obstala, ali pa je pač naravno, tako kot se ponavljajo stare grške tragedije, da se tu in zdaj pojavljajo tudi danes njihove junakinje.

Moja botra je bila, pravim, taka grška junakinja. Zavedal sem se tega, potem, ko je zadelo tudi mene in mi je bil njen zgled opora in kažipot, a ona že zdavnaj brez žegnanih in nežegnanih sadov svojega telesa v žegnani in nežegnani zemlji še zmeraj gnade polna. Z njo in po njej sem se lahko zatekel k misli: Biti kakor rastlina, ki mirno čaka na roso ali na koso ...

Zato tudi nisem nikoli maral razmišljati, od kod, zakaj, čemu, kako vse te naše samonasilne smrti ljudi, ki so mi blizu, v rodu. Na ta vprašanja ni odgovorov. Je in more biti le podoba, ki skozi pregraje časa, skozi tvoje tavanje v večer in noč, kdajpakdaj vstane iz nič, se približa, pomudi, da postojiš s starim znancem, z dragim, ki je bolj dojemljiv kot vsi živi in ti je celo bolj od vseh drugih blizu. Obrazi so taki, kot so bili za življenja, a ti jim dodaja iz lepega spomina svetlobe, da so še svetlejši in še bolj podobni zvezdam. Tako me dvaindvajsetletna sestrična Micka z ljubeznivo gesto vabi s seboj na pot čez hrib in se čudno smehlja, ko nisem pripravljen iti, ker je že vedela v sebi, da ne pride nazaj, da bo to njeno zadnje potovanje in da se ne gre oprijemati take naključne bilke, kot sem bil tedaj jaz, saj je bila rešitev že pri njej, strup v žepu. A se je smehljala ljubeznivo in zapeljivo, kot bi šla vabit na svatbo. Taka rosna, smehljajoča se, s ponujeno roko mi hodi v spomin kot nekdo, ki ni storil nikomur nič žalega, le samemu sebi.

Ali stric Lojz. Tisti, po katerem sem spoznal Capodistrio mnogo prej kakor Koper. Med vojno, triinštiridesetega nam je pisal domov svojo zadnjo karto iz zaporov v Kopru, kjer je prestajal kazen zaradi sodelovanja s partizani. Pisal je lepo in nepozabno: Kako je? Kakšna je pšenica na Loparju? – Ta pšenica je odtlej klasila ne le na Loparju, kjer so imeli njihovi največjo njivo, a v vseh mojih spominih na strica Lojza in še malo v kakšni moji pesmi. Je kakor zadnji spomin na zrno, na zrelost, ki ju življenje ne bo doseglo, a se je v hipu pred smrtjo v človeku zbudil pradačni dih zemlje, mu zavel z dolenjskih polj v njegove kopske zapore in mu, morda res zadnjič, obudil neskončno željo po širjavi in prostosti valovitega polja, po mirnem, smiselnem življenju na zemlji, na svojem. Nikoli več ni pisal iz Capodistrie,

nikoli se ni vrnil gledat pšenico na Loparju, obupal in končal se je prej, preden se je vojna končala. Zdaj ga videvam ne v Kopru, kjer sem domala že domačin v tej, nekoč tako daljni Istri, a med polji rodne Dolenjske: imel je kodraste pšenične lase in ga je težko razločiti med pšenico, če se mi ne oglasi sam s svojim mehkim in zmeraj nekako žalostnim glasom. Tak, med pšenico, mi je ljubši kot oni preplašeni, ko so ga vojaki ujeli v naši šupi in je, ne da bi mislil, kaj bo z njim, rekel moji mami: Ana, pazi na poba! in pokazal name, ki sem začudeno zijal vanj in v vojake. In ta: Pazi na poba! mi je ostal. Po njem.

Kot oporočka, ki se je nisem držal. Ali pa se je je bilo mogoče držati in ali je kogar koli ali kar koli sploh mogoče zadržati? Ne sile spomina ne zla, ko pride usoda in ti zveže roke, ne zadržiš. Tudi jaz je nisem zadržal, a na moč sem se trudil razvezati roke usode. Morda mi je bila dana milost, da sem o tem lahko pisal.

Milost razvezanih rok je zbirka Dediščina.